

XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Had- és Rendészettudományi Szekció

Budapest, 2013. április 16-18.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Az impulzív agresszió és a másodlagos intencionális szint összefüggése

jelige: agresszió

Dolgozat lezárásának időpontja: 2012. december

Magatartástudományi tanszék

Kovács Bence, bűnügy

Konzulens:

Fogarasi Mihály Ph.D

2012.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
1.1 A dolgozat célja.....	2
1.2 Mentalizáció (tudatelmélet) – történeti áttekintés	2
II. A mentalizáció és a reaktív agresszió	7
2.1 A proaktív és a reaktív agresszió.....	7
2.2 A reaktív agresszió (RA) és a mentalizáció kapcsolata	7
III. Az impulzív agresszió és a másodlagos intencionális szint	9
3.1 Korai rossz bánásmód: a mentalizáció részleges kikapcsolódása	9
3.2 A korai bántalmazás mentalizációra gyakorolt hatása	11
3.3 Empirikus eredmények.....	13
3.4 RA, korai abúzus, mentalizáció.....	15
3.5 Az elfogult ellenségesség- tulajdonítás	17
3.6 Személyiségzavaros reaktív agresszor és a mentalizáció	18
IV. A tesztek.....	24
4.1 A személyek	24
4.2 A vizsgálat.....	24
4.3 A tesztek (vizsgálati eszközök)	25
V. Eredmények.....	32
5.1 Leíró statisztikai eredmények.....	32
5.2 Alapstatisztika	35
VI. Megvitatás	37
VII. Bibliográfia	38

I. Bevezetés

1.1 A dolgozat célja

Dolgozatom témája, hogy a gyermekkorukban feltételezhetően bántalmazott, reaktív agresszorokat célzó, empirikus kutatás által valószínűsített, sajátos mentalizációs helytelenség háttérében álló lehetséges oki tényezőket ütköztessen. A felfedezni vélt tudatelméleti működést érintő probléma egyformán valószínűen magyarázható egyfelől védekezési célú, gátlási folyamatok előtérbe kerülésével, másrészt az információ-feldolgozás torzult, paranoid, rosszindulatú folyamatával. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy e két szóba jöhető oki tényező közül (deficit vagy torzulás), melyik illeszkedik inkább a megfigyelt jelenséghez. A vizsgálatomhoz 18 és 35 év közötti férfi elítélt és előzetesben lévő személyek által produkált adatokat és eredményeket használtam fel.

Mielőtt bemutatom saját eredményeimet - egy rövid történeti bevezető után- át kell tekintenem az eddigi kutatások eredményeit, és átnézni a legelismertebb pszichológusok véleményét ebben a témában.

1.2 Mentalizáció (tudatelmélet) – történeti áttekintés

A mentalizáció (vagy más néven tudatelmélet) az emberek azon készségét jelenti, hogy képesek vagyunk a másik embertársunknak érzelmeket, vágyakat, szándékokat tulajdonítani. A mentalizáció lényegét Bateman és Fónagy határozta meg: „A mentalizáció védelmet nyújt az erőszak elkövetése ellen”¹. Ha ezt alaposan átgondoljuk, sok mindent megérthetünk azoknak az erőszakos elkövetőknek a lelkivilágáról, akivel a rendőrök nap mint nap találkoznak. Amikor ugyanis egy másik emberrel agresszív módon lépünk fel – és a mentalizáció egészségesen működik - az első felindulás után azonnal belegondolunk a másik ember pusztán emberi mivoltjába, abba, hogy mit érezhet, és ez olyan gátat képez, amely meggátolja az erőszak folytatódását. A mentalizáció azonban nem mindenkinél működik, vagy csak részlegesen működik helyesen. Ezt egy szélsőséges példával mutatnám be. A pszichológusok bebizonyították, hogy a pszichopáták például egyáltalán nem tekintenek a

¹ Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment. *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 185. o.

többi emberre „emberként”, csak tárgyként, azaz nem képesek érző lényként tekinteni társaikra és ezért úgy gondolják, hogy bármit megtehetnek a többi „tárggyal”.

A mentalizáció diszfunkciója, annak deficites vagy torzult működése, az agresszió megjelenésének esélyét növeli. Azt azonban ki kell emelnem, hogy ez elsősorban a fenyegetésekre vagy frusztrációkra aránytalan mértékű, túlzott agresszióval válaszoló reaktív (vagy más néven impulzív) agresszorokra jellemző². Ez alapján kijelenthető, hogy a mentalizáció az impulzív agresszió gátlása terén mind központi, mind pedig oki szerepet játszik.

Említettem azt, hogy a mentalizációval bíró emberek saját maguk vagy egy másik embertársuk viselkedésének értelmezésekor abból indulnak ki, hogy a megfigyelt viselkedések produkálói ugyanúgy lélekkel bíró lények, mint ők maguk. Ez azt jelenti, hogy felvesznek egy „alapállást”, mely szerint a viselkedés mozgatórugójaként - nem megfigyelhető - pszichológiai állapotok, folyamatok húzódnak meg³. Ezeket nevezik mentális tartalmaknak, állapotoknak. A vélekedések, szándékok, okok, célok mind-mind mentális állapotok, azok közül is a legfontosabbak.

Az elmélet fogalom használata a pszichológiában és gyakran a filozófiában használatos intencionalitásból ered. Az intencionalitás a tudatos állapot irányítottságát, a valamire vonatkozást jelenti. Egy német filozófus Franz Clemens Brentano fedezte fel újra a fogalmát. Brentano elsősorban a tudatfilozófiában előforduló pszichológiai kérdésekkel foglalkozott, illetve a filozófia módszerét azonosította a természettudományokkal. A világ jelenségeit két részre, fizikaira és pszichikaira osztotta: a pszichikai jelenségek megkülönböztető tulajdonságát az intencionalításban és a közvetlen megismerésben látja. Az utóbbi szerint a fizikai világra vonatkozó megfigyelések csak utólagos reflexió lévén lehetségesek, míg a belső észlelés közvetlen evidencián alapszik. Brentano azonban nem használja az intenció vagy az intencionalitás kifejezést. Sokkal inkább intencionális inegzisztenciáról beszél. Ez nem más, mint a pszichikai jelenségek megkülönböztető vonása a fizikaiaktól. Brentano téziseinek van egy ontológiai és egy pszichológiai értelmezése. Az intencionalitás ontológiai tézisének kifejezése szerint az 'intencionális' egy, az elmén belüli létezőmódra utal; az

² Blair: R. J. R. (2003) Did Cain Fail to Represent the Thoughts of Abel Before he Killed Him? The Relationship Between Theory of Mind and Aggression

³ Dennett, D. C. (1988) *Az intencionalitás filozófiája*.

intencionalitás pszichológiai tézisének kifejezésekor viszont az 'intencionálist' az elmén kívül is létező tárgyakra irányulás leírására használjuk⁴.

Brentano szerint a mentális jelenségek háromfélék lehetnek:

1. képzetek, melyek a tárgyaknak az elmében jelenlévő képeit jelentik;
2. ítéletek, melyek valami valóságosságáról vagy valótlanágáról tett kijelentések;
3. érzelmi-akarati jelenségek, melyek nem ítéleten, hanem érzelmeken alapuló elvetést vagy elfogadást jelentenek. Ilyen a szeretet vagy gyűlölet jelensége.

Intencionális kategóriáknak nevezzük (Daniel C. Dennett szerint) a szándékokat, vágyakat, vélekedéseket és az érzelmeket⁵. A mentalizációra egy tucat szinoníma keletkezett az idők során pl.: tudatelmélet, elmeteória, tudatolvasás és talán a legérdekesebb: a folk psychology. Ez utóbbi népi pszichológiát jelent, amely segítségével megismerhetjük az elmeteória beépülését a mindennapokba. A mentalizáció tehát olyan „képesség”, amely segítségével intenciókat tulajdonítunk egy másik embernek, embereknek. Ez alapján megállapítható, hogy a tudatelmélet diszfunkciója igen káros hatással lehet környezetünkre, hiszen növeli az agresszív megnyilvánulások számát, illetve azok bekövetkezésének esélyét. Ez leggyakrabban a fenyegetésekre vagy frusztrációkra aránytalan mértékű, túlzott agresszióval válaszoló reaktív (más néven impulzív) agresszorokra jellemző. A mentalizáció helyes működése egyfajta biztonságérzetet is teremt a személy számára, hiszen növeli egy másik ember cselekedeteinek bejósolhatóságát, illetve növeli a másik fél befolyásolhatóságát, hiszen e két dolog szorosan összefügg egymással. Ez a mechanizmus a háttere az empátiának és az érték- és normavezérelt viselkedésszabályozásnak. Az elmeteória helyes működése tehát előfeltétele a jó szocializáltságnak, hiszen annak a deficitális működése esetén olyan helytelen szociális viselkedés lép fel, amely megmutatkozhat akár aszocialitásban, akár antiszocialitásban.

A mentalizáció összetettebb működése is igen fontos. A különböző szinteket nevezzük intencionális szinteknek. Ezeknek száma elméletileg végtelen lehet, de emberei ésszel nagyjából a negyedik, maximum az ötödik szintig vagyunk képesek követni, ám ezek már nagyon ritkán fordulnak elő életünk során. Az első szint egy másik ember mentális tartalmának reprezentációját jelenti, ami már egy egyes szám harmadik személyben elmesélt történet meghallgatásával gyakorlatilag meg is valósul.

⁴ Chisholm, Roderick, 1966, *“Brentano's Theory of Correct and Incorrect Emotion”*

⁵ Dennett, D. C. (1988) Az intencionalitás filozófiája.

A második szint egy személy által reprezentált harmadik személy érzelmeit, vágyait (egy szóval intencióit jelenti) egy második személyen keresztül. Például, ha egy egyes szám harmadik személyben elmesélt történet egyik szereplője egy másik szereplő intencióit találgatja. Fontos megemlíteni, hogy ez a harmadik személy akár lehet az első személy is. A további szinteken természetesen további személyekkel bővül a sorozat.

Akár a proaktív, akár a reaktív háttérű agresszív megnyilvánulások leküzdéséhez, elfojtásához szükséges, hogy az agresszív, kritikus helyzetek, szituációk előfordulása esetén a másik emberre, mint intencionális létezőre tekintsünk. Ez azt jelenti, hogy a másik embernek érzelmeket, vágyakat (intenciókat) tulajdonítunk és intenciókkal bíró személynek tekintjük.

Az elméletória nagyjából négy éves kortól alakul ki, ezt a Sally-Ann teszt segítségével mutatták ki. A teszt során Sally és Ann egy helyen tartózkodnak, ahol rajtuk kívül két doboz található, amik közül az egyikben egy tárgy van elrejtve, és erről mind a ketten tudnak. Ezt követően Ann egyedül marad, és átteszi a tárgyat az egyik dobozból a másikba. Ezt követően visszajön a szobába Sally, és a gyerekeket megkérdezik, hogy vajon melyik dobozba fogja keresni Sally a tárgyat. A gyerekek, akik még kiforratlan elméletóriával rendelkeznek, azt válaszolják, abban a dobozban, amelyikben ténylegesen van, mert még nem képesek reprezentálni azt, hogy Sally nem tud arról a tényről, hogy a tárgyat Ann áttette a másik dobozba. Ez a gyerekek első pár évében jelentkezik, ők még az éretlenebb teleológiai, más néven céloki hozzáállás⁶ szerint ítélik a különböző cselekedeteket. A teleológiai hozzáállás a látható világra épít, és az emberi cselekvéseket, magatartásokat úgy fogják fel, hogy azok egy bizonyos célállapot elérését szolgálják, illetve, hogy azokat csak külső okok befolyásolják. A kifejtett intencionális hozzáállással rendelkező gyerekek azonban már felismerték, hogy Sally nem tud a tárgy áthelyezéséről, és szerintük a Sally az eredeti helyén keresné először a tárgyat. Ez is azt bizonyítja, hogy az idősebb gyerekek, akik már rendelkeznek kifejtett és helyesen működő mentalizációval, már nem csak a látható világból származó benyomásokra támaszkodnak, hanem a cselekvőnek tulajdonított lelki állapotra és folyamatokra is egyaránt.

Ez az adottság teszi az embert képessé arra, hogy kikövetkeztesse a másik ember előre nem látható, és meg nem jósolható cselekedeteit, amely biztonságérzetet is ad, illetve nagy szerepe van az emberek egymás közti befolyásolásának kialakulásában is.

⁶ Gergely Gy., Nádasdy Z., Csibra G., Bíró S. (1995) *Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban*

Fontos leszögezni, hogy az elmeteória és a mentalizáció fogalma nem ugyanaz, azok nem fedik teljesen egymást. Az elmeteória fogalma sokkal szűkebb, a vélekedés-tulajdonítást jelenti. Ezzel szemben a mentalizáció sokkal tágabb fogalom: az érzelem- vágy és a szándéktulajdonítást is értjük alatta.

II. A mentalizáció és a reaktív agresszió

2.1 A proaktív és a reaktív agresszió

Az agresszió maga erőszakos ráhatás, amely irányulhat tárgyakra, személyekre, állatokra, sőt saját magunkra is. Két formáját különböztetjük meg: a reaktív (indulati) és a proaktív agressziót. Legfontosabb különbség a kettő között az indulatiság. A reaktív agresszív ugyanis egy benyomásra, frusztrációra, szituációra reagál az agresszióval. Rendszerint ez azonnali, de előfordulhat késleltetve is az agresszív válaszreakció, pl.: a bosszúvágynál. A reaktív agresszió sok helyen fűződik egybe, ezeket kívánom az elkövetkezendőkben ismertetni.

2.2 A reaktív agresszió (RA) és a mentalizáció kapcsolata.

Lényegében több elmélet is született arról, hogy a proaktív agresszióval szemben az indulati agresszió jeleit magukon viselő személyek viselkedésének a háttérében súlyosabb mentalizációs deficittel kellene találkozunk. Elvileg az indulatszabályozás különösen nagyfokú károsodása és a tudatelmélet deficítje, illetve torzult működése egymást feltételezik⁷.

Fossati és munkatársai⁸ a reaktív agresszorok érzelmi válságaként definiálták, amikor egészséges, ugyanakkor reaktív agresszor felnőtteknél az érzelemkifejezések felismerésnek torzulásait fedezték fel, mivel ezek a felnőttek sokkal rosszabbul teljesítettek nem reaktív agresszor társaikhoz képest.

Hasonló eredményt kaptak azok a kísérletek is, melyekben orbitofrontális léziót elszenvedett betegeket vizsgáltak. Az agykéreg egyik részét nevezzük orbifrontálisnak, melynek az a szerepe, hogy ezen keresztül tudatosuljon az érzelem, ami az adott, érzelmet kiváltó ingerhez társul. Maga a lézió latin eredetű szó, melynek jelentése: sérülés. Az ilyen műtéten átesett betegeknél igen gyakran személyiség változás következett be, melynek egyik komponense volt a reaktív agresszió megjelenése. Ilyen betegeket vizsgált Blair és Cipolitti⁹, illetve Hornak,

⁷ Fogarasi (2011) Rendvédelmi füzetek

⁸ Fossati, A., Acquarini, E., Feeney, J. A., Borroni, S., Graziola, F., Giarolla, L. E., Franciosa, G. and Maffei, C. (2009) Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression..

⁹ Blair, R. J. R., Cipolitti, L. (2000) Impaired social response reversal: A case of "acquired sociopathy".

Rolls és Wade¹⁰. Ők mindannyian megállapították, hogy az ilyen műtéten átesett betegeknél az érzelemtulajdonítás súlyos károkat szenved, főleg a dühöt kifejező érzések körében.

Eltérő eredményeket kaptak Stone és munkatársai¹¹. Ők is orbitofrontális lézió átesett betegeket vizsgáltak, azonban ők megállapították, hogy a tudatelméleti funkciókat célzó vizsgálataikban az úgynevezett hamis vélekedés teszt az első- és másodrendű intencionális szintjén semmilyen romlás nem tapasztalható. De ezen továbbmentek, megállapították, hogy az érzelmi állapotok felismerése és másoknak tulajdonítása is épnek bizonyult. Tehát véleményük szerint mindkét funkció intakt. Azonban súlyos romlást tapasztaltak mások érzelmeinek és cselekedeteinek érzelmi jelentésének, jelentőségének értelmezése kapcsán. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy hiába ép és egészséges mindkét funkció, a reaktív agresszorok képtelenek a kettőt összekapcsolni és együtt helyesen használni őket.

Összegzésként elmondható, hogy a reaktív agresszoroknak a mentalizáció számos részfunkciója közül az érzelmek felismerésével van gondjuk, ez a jelenség az érzelmi vakság. Ennek a megállapításnak ellent mond Stone és munkatársainak kísérlet, mivel ők azt állítják, hogy a reaktív agresszorok képesek a hideg empátiára, azonban a meleg, érzelmekkel teli empátiára képtelenek. Ez azt jelenti, hogy képesek felismerni a másik ember érzéseit, tudják, hogy érez, de nem képesek a vele való együttérzésre.

¹⁰ Hornak, J., Rolls, E. T., Wade, D. (1996) Face and voice expression identification in patients with emotional and behavioral changes following ventral frontal damage.

¹¹ Stone, V.E., Baron-Cohen, S., Knight, R. T. (1998) Frontal Lobe Contributions to theory of Mind. *Journal of Cognitive Neuroscience*

III. Az impulzív agresszió és a másodlagos intencionális szint

3.1 Korai rossz bánásmód: a mentalizáció részleges kikapcsolódása

Maga a rossz bánásmód fogalma igen széles tartományt fed le. E fogalom alatt a szülők vagy gondozók érzelmi bevonódásának hiányától kezdve, egészen az igazán kegyetlen fizikai vagy szexuális bántalmazásig értünk, minden olyan cselekvést, amely az emberekre fejlődésére, életvitelére rossz, sőt gyakran káros hatással van. Bateman és Fonagy így vélekedik a rossz bánásmód hatásairól: A rossz bánásmódból fakadó olyan fejlemények, mint a kötődési kapcsolat „durva vagy rendszeres megszakadása” a gondozók érzelmi kívülállása, ami a gyermek érzelmeinek és élményeinek figyelmen kívül hagyását, félreértelmezését vagy elutasítását jelenti, egyaránt az érzelmi visszatükröződés hiányát vagy torzult formáját testesítik meg.¹² Ők is megállapították, hogy a korai rossz bánásmód (korain elsősorban a csecsemő- és kisgyermekkorban történik) súlyos deficitet okoz a mentalizációs képességben, illetve dezorganizálja a kötődési rendszert. Ezek összességében - a már a korábbiakban említett – súlyos személyiségzavarokhoz vezethetnek. Újabban feltárták, hogy részben a korai rossz bánásmódnak köszönhetően, a borderline személyiségzavarban szenvedők kötődési rendszere hiperaktívvá válik. Ez azt jelenti, hogy a személyek közötti (interperszonális) kapcsolatokban kötődési rendszerük gyorsan és nagy mértékben aktiválódik.¹³ ASDP/ borderline kevert személyiségzavaros személyeknél is ezt a problémát gyanítják a kutatók, csak ott ezt a reakciót a kontrollált személy feletti uralom elvesztés vagy az uralom elvesztésének érzése indítja be.

Pontosan azonban senki sem tudja megmondani, mi vezethet a kötődési rendszer bizonyos helyzetekben való túlzott aktiválódásához, az azonban bizonyos, hogy ez a túlzott aktivitás, kissé meglepő módon gátolja a mentalizációs képességeket. Az impulzív reakciók kioldása szempontjából viszont a talán legsúlyosabbnak ítéltető tudatelméleti diszfunkció éppen a mentalizáció átmeneti, rövid ideig tartó kiesése, gátlás alá kerülése.¹⁴

¹² Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment, illetve Allen, J. G., Fonagy, P., Bateman, A.W. (2011) Mentalizáció a klinikai gyakorlatban.

¹³ Fonagy, P. & Bateman, A. (2006). Mechanism of change in mentalization based treatment of borderline personality disorder.

¹⁴ Fonagy, P. & Bateman, A. (2006). Mechanism of change in mentalization based treatment of borderline personality disorder, illetve Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment

Mindebből megállapítható, hogy a tudatelmélet részleges kiesésében nem játszik feltétlenül szerepet a korai bántalmazás megléte, annak elszenvedése. Allen és munkatársai 2011-ben ki is jelentették: a korai rossz bánásmód gyakran nem is jár együtt semmilyen személyiségzavar kialakulásával.

1. A mentálisztikus védekezési gátlás

Az előbbieken a mentalizáció pillanatokra történő kiesését a kötődési rendszer helyzetéhez kötődött aktivitás-növekedésével hoztuk összefüggésbe¹⁵. Azonban, feltételezések szerint ugyanúgy a mentalizáció felfüggesztéséhez, részleges kihagyásához vezethet az is, ha a gyermekkorban elszenvedett abúzusok hatására a tudatelméleti működés egyfajta „védekezési gátlás” alá kerül. E védekezési gát működését úgy kell elképzelni, hogy a gyermekkorban elszenvedett abúzusok, bántalmazások hatására a tudatelméleti képesség, mint egy tudatosan kikapcsol bizonyos helyzetekben. Ez azt jelenti, hogy a szervezet tudatosan kapcsolja ki ezt a képességet, hiszen szerinte a személy így tudja magát a legjobban megvédeni. Ez valószínűleg igaz is, hiszen egy mentalizáció nélküli állapotban nem létezik másik ember a kérdéses személy számára, így az agresszió mindenféle gát nélkül terjedhet, és a mentalizáció nélküli személy úgy érzi, bármit megtehet a másikkal.

Allen és munkatársai így fogalmaznak: „Az agresszió és a kegyetlenség például defenzív gátlást alakíthat ki, ami ellehetetleníti azt a képességet, hogy másoknak a szelfre vonatkozó rosszindulatú gondolatait és érzéseit elképzeljük. Érthető, hogy a bántalmazott idegenkedik a mentális állapotok elképzelésétől, ha megfontoljuk, hogy a bántalmazó fejében tényleg nyíltan ellenséges és rosszindulatú gondolatoknak és érzéseknek kellett lenniük, melyek egy védtelen fiatallal szemben elkövetett tettei magyarázatául szolgálhatnak.”¹⁶

Fonagy és Target is egy másik oldalról közelíti meg a problémát, szerintük nem a mentalizáció képességének hiányáról van szó, hanem egy „fóbiás félelemről”, amelyet ezen személyek éreznek. „... valaki, aki képes általában reflektívnek lenni, ugyanakkor csak minimális reflektivitást tud mutatni a saját gyermekora és szülei felé, illetve az olyan

¹⁵ Fonagy, P. & Bateman, A. (2006). Mechanism of change in mentalization based treatment of borderline personality disorder.

¹⁶ Allen, J. G., Fonagy, P., Bateman, A.W. (2011) Mentalizáció a klinikai gyakorlatban. Oriold és Társai Kft., Budapest. 125. o

kapcsolatokban, melyek hasonló interperszonális sémát idéznek fel.”¹⁷ Ezt támasztja alá a borderline személyiségzavarral küzdők is, aki alkalmasint képesek hiperérzékenységre családtagjaikkal vagy gondozóikkal szemben. Mindez azt jelenti, hogy a korai rossz bánásmód – közte a fizikai vagy szexuális bántalmazás is – miatt reaktív agresszorrá vált személyek mentalizációs képességei érzelmileg súlyozott és fontos helyzetekben kikapcsol vagy nem működik megfelelően, valószínűleg a helyzet súlya miatt kialakult gát következtében. Azonban érzelmileg semleges szituációkban, legalábbis az első rendű intencionális szinten zajló tudatelméleti funkció érintetlen marad. Fontos megemlíteni, hogy a korai rossz bánásmóddal összefüggő másik jelenség, az elfogult ellenségesség-tulajdonítás is erősen helyzetfüggő: csak a személyes érintettség váltja ki a személyből a problémás szituációkban ezt a választ. Akár még az érzelmek hibás vagy hiányos felismerésével és tulajdonításával is együtt járó mentalizációs elégtelenség kapcsán is felmerül e diszfunkció helyzethez kötött előfordulásának lehetősége. Fonagy és munkatársai szerint a korai rossz bánásmódnak kitett gyerekek arousal rendszere fokozottan aktiválhatóvá válik, ezért stresszteli helyzetekben a szokásos mértéket meghaladó szintre emelkedhet az arousal-szint. A megemelkedett arousal szint pedig ronthatja az érzelemtulajdonítás képességét ezen személyeknél.

3.2 A korai bántalmazás mentalizációra gyakorolt hatása

Az utóbbi eredmények azt igazolják, hogy a korai, biztonságos kötődés elengedhetetlen mindazon — különösen a prefrontális kéreghez köthető — agyi funkciók kielégítő fejlődéséhez, amelyek mind az elmeteória, mind az affektusszabályozás alakulásában döntő szerepet játszanak. Ezekkel az eredményekkel szemben állnak azok feltételezések, melyek szerint a korán elszenvedett traumatikus tapasztalatok hatására később, valamely stresszhelyzettel történő találkozásuk esetén egy sajátságos átkapcsolás megy végbe. Ez alatt a komplex megismerés feldolgozást, és ennek hatására a stresszel való megküzdést szociális viselkedésformák segítségével biztosító prefrontális szabályozás nem megfelelően fog működni. Vagyis átvált egy ősbib, primitívebb, automatikus reakciók kivitelezését szolgáló

¹⁷ Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment.

idegi természetű rendszerre¹⁸. Tehát: felszínre törnek a lehetséges következményekkel nem számoló, impulzív viselkedésformák, ezáltal a reaktív agresszió (RA) is.

Ebben az esetben traumatizáló hatású gondozói megnyilvánulásokról van szó, ám ezek nem feltétlenül azonosíthatóak a gyermekkori abúzusokkal. A kérdés, milyen hatással van a kutatás eredményének alakulására, az hogy milyen szövődménye lehet a gyermekkorban elszenvedett akár szexuális, akár fizikai jellegű abúzusnak vagy az elhanyagolás súlyos formájának.

Valószínűsítik, hogy a gyermekkorban rossz bánásmódot elszenvedett gyermekek későbbi mentalizációs képességüket, és indulatkezelési potenciáljukat tekintve egyaránt hátrányt szenvedhetnek¹⁹. „A gyermek felé irányuló gondozói viselkedés időszakosan abúzív vagy disszociáló természete (...) feltételezhetően a normális tudatelméleti funkcionálás zavaraihoz vezethet”²⁰. A rendszeresen abuzáló szülői magatartás előfordulása esetén a tudatelmélet ugyan kialakul, de intim, érzelmileg súlyozott helyzetekben (párkapcsolat, konfliktusok, hatalomnak alávetettség, stb.) az intencionális hozzáállás²¹ szintjéről visszaesik a teleologikus hozzáállás (pl. Gergely és munkatársai, 1995) szintjére²². Ebben a helyzetben a menekvést, a megoldást az önkéntelen átkapcsolás jelenti. Vagyis a „másik” érzéseit, lelki állapotát figyelmen kívül hagyó, biztonság érzését kiváltó állapot elérése.

Ennek is megvan a hátulütője. A céloki hozzáállás azt jelenti, hogy a fizikai körülmények alapján történik a lehetőség mérlegelése. A világ dolgai leegyszerűsödnek, a problémák megoldását csak a fizikai kondíciók függvényében képesek mérlegelni. Az állati törvények válnak mérvadóvá: az erő, a gyorsaság, a „gépszerű” működésmód. A cselekvéseket azok fizikai, nem pedig mentális következményei alapján értelmezik²³. Az önérdek ily módú érvényesítése pedig antiszociális viselkedéshez vezet.

Hasonló eredményhez vezet az is, ha a gyermek az elhanyagolás miatt nem kapja meg az elvárható törődést, amely a gyermek fejlődéséhez és a mentális állapot két éretlen formájához nélkülözhetetlen: a pszichikus azonosság valamint a „mintha-mód” egységesülhessen,

¹⁸ Mayes, L. C. (2000) A developmental perspective on the regulation of arousal basis.

¹⁹ Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J.G., Bateman, A.W. (2003) The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence.

²⁰ Gergely Gy. (2003) A cselekvő én (szelf mint ágens) fogalmának kialakulása csecsemő- és kisgyermekkorban Osiris kiadó 312, 313.o

²¹ Dennett, D. C. (1988) *Az intencionalitás filozófiája*

²² Fonagy, P., Target, M. (1998) A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. *Thalassa*.

²³ Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J.G., Bateman, A.W. (2003) The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence.

együttal átadva helyét az intencionális hozzáállásnak²⁴. A mentalizáció nem megfelelő működése folytán létrejön egy olyan önvédelmi hiányállapot, amely sokszor kiszolgáltatottá, sebezhetővé teszi őket az embert próbáló szociális környezetben. Megnö az esélye, hogy egy ponton túl már nem lesznek képesek megoldani a konfliktusokat, sokszor a megalázó helyzetekben törekény énjüket általában erőszak révén tartják fenn²⁵. Így pl. a borderline személyiségzavarban szenvedők sokszor félreértelmezik a másik fél részéről megnyilvánuló magatartásokat. Az ártatlan, teljesen semmitmondó reakciókat is provokációként értelmezik, és azokra gyakran agresszióval válaszolnak (id. m.).

A folytatásban a korai rossz bánásmódnak a tudatelméleti (ezen belül: elmeteória) működésre gyakorolt hatásainak empirikus úton szerzett eredményeit foglalom össze. E tárgyban elsősorban gyerekek körében elvégzett kutatási eredmények állnak rendelkezésre.

3.3 Empirikus eredmények

1. Gyermekkori bántalmazottság és mentalizáció

Abban az esetben, ha a szülői szigor a fegyelmezésben túlzottan nagy szerepet játszik, a hamis vélekedés felismerésének (ToM = Theory of Mind = elmeteória) érési folyamata Hughes és munkatársai vizsgálata szerint gyorsabban megy végbe²⁶.

Ezzel épp ellenkező előjelű eredményt kapott Pears és Moses: a hatalomérvényesítő nevelés, ami a fizikai bántalmazást is felöleli, visszaveti az elmeteória kialakulását.²⁷

Szegény családokban felnevelkedett gyermekekkel végzett elmeteória-kutatás²⁸ megállapította, hogy a rossz bánásmódban részesültek ToM-ja jelentősen elmarad a kontroll csoportéhoz (nincs rossz bánásmód) képest.

A fizikailag vagy szexuálisan bántalmazott gyerekek körében nagyobb arányban fordult elő a disszociatív megnyilvánulás, a szülőkről alkotott inkoherens kép kialakulása, az identitás

²⁴ Fonagy, P., Target, M. (1996) Playing with reality I: Theory of mind and the normal development of psychic reality.

²⁵ Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J.G., Bateman, A.W. (2003) The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence. In: *Psychoanalytic Inquiry*

²⁶ Hughes, C., Deater-Deckard, K. & Cutting, A. (1999). 'Speak roughly to your little boy'? Sex differences in the relations between parenting and preschoolers' understanding of mind.

²⁷ Pears, K.C. & Moses, L. J. (2003). Demographics, parenting, and theory of mind in preschoolers.

²⁸ Cicchetti,(2003)

folyamatosságának megszakadása²⁹, mely jellemzők Fonagy és munkatársai szerint egyértelműen a mentalizációs képesség kudarcára utalnak³⁰.

Dodge és Weiss kutatása szerint a bántalmazott gyerekeknél kimutatható az ellenséges szándék tulajdonítása kétértelmű helyzetekben.³¹

A társak által szociálisan visszautasított gyermekek elméletóriáját tekintve ugyan nem jelentkezik lemaradás, viszont mások szándékait negatívnak, ellenségesnek, agresszívnek értelmezik (= "nasty mind")

A 6-12 éves közötti viselkedészavaros gyerekeknél a mentalizációs képességekben nem mutatkozik deficit, de náluk is azonosították a szándéktulajdonítás torzulását³²

Az elhanyagolásnak, a szociális/érzelmi deprivációnak kitett gyerekek körében született eredmények a következők: az örökbefogadottak ToM-ja súlyos intézeti depriváció után romlást mutatott, viszont enyhébb intézeti deprivációt követően nem jelentkezett deficit³³.

Ahogy azt Bátki összefoglalóan megállapítja, az „...egymást tehát jól kiegészítő eredmények azt az elképzelést támasztják alá, miszerint a tudatelméleti képesség egy olyan veleszületett adaptív képesség, melynek meghatározott fejlődési útját és „hideg”, érzelmi feszültségtől mentes helyzetben való felhasználását kevésbé befolyásolja a korai gondozás és a korai kapcsolatok minősége, ugyanakkor egy bizonyos kritikus mértéket meghaladó korai elhanyagolás és bántalmazás már hátráltatja a tudatelméleti képesség kialakulását”.³⁴

²⁹ Macfie, J., Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2001). Dissociation in maltreated versus nonmaltreated preschool-aged children.

³⁰ Fonagy, P., Target, M. (1998) A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében.

³¹ Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E., and Valente, E. (1995) Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems.

³² Happé, Frith (1996) *The neuropsychology of autism*

³³ Bátki Anna (2009) Örökbefogadott gyermekek érzelemregulációs és reprezentációs fejlődése. Doktori értekezés

³⁴ Bátki Anna (2009) Örökbefogadott gyermekek érzelemregulációs és reprezentációs fejlődése. Doktori értekezés 106. o.

2. Gyermekkorban bántalmazott felnőttek mentalizációja

Tudomásom szerint a bizonyítottan gyermekkori bántalmazást elszenvedett felnőttek mentalizációs sajátosságait mind ez idáig egyetlen empirikus kutatás tesztelte³⁵. Az eredmények az érzelmi állapotok felismerésében és azonosításában mutattak ki jelentős teljesítményromlást (érzelmi vakság), ezen belül különösen szoros összefüggést találtak a már kamaszkori és közepes intenzitású abúzusok, és az érzelmi kifejezések rossz felismerése között. A szerzők ez utóbbi összefüggést a későbbi életeseményekre vonatkozó pontosabb és stabilabb emlékezeti teljesítménnyel magyarázták.

Az eddigiek során bemutatott kutatási eredmények fényében önként adódott, hogy vizsgálat tárgyát képezze a gyermekkorban bántalmazásokat elszenvedett és egyúttal reaktív agresszív vonásokat felmutató személyek tudatelméleti funkcióinak alakulása.

3.4 RA, korai abúzus, mentalizáció

Amint azt bemutattam, az eddigi kutatói erőfeszítések a mentálisztikus funkciók romlását elsősorban a mentális tartalmak tulajdonításában bekövetkező diszfunkciók felől igyekeztek megragadni. Azonban felmerült egy ettől eltérő megközelítési lehetőség is, nevezetesen, az a kérdés, hogy a tudatelméleti működés zavarai vajon egyformán érintik-e az egyes intencionális szinteket?

Fogarasi egy előző kutatása szerint³⁶, melynek során a tudatelméleti funkciókat a szándék- és vélekedés-tulajdonítást vizsgáló IMT teszt³⁷ segítségével mérte, a vélekedés- és szándéktulajdonítás terén a feltételezetten korai bántalmazásokat elszenvedettek teljesítménye a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működés terén szignifikánsan rosszabbnak bizonyult a feltételezetten nem bántalmazott kontrollminta eredményeihez képest. Ezért azonban csakis a bántalmazott(nak tartott) és egyúttal RA csoport a felelős, mivel a másodrendű intencionális szinten kizárólag e csoport eredményei bizonyultak rosszabbnak a kontrollként használt nem bántalmazott, és nem is RA csoportéhoz viszonyítva. A

³⁵ Fonagy, P. & Bateman, A. (2006). Mechanism of change in mentalization based treatment of borderline personality disorder.

³⁶ Fogarasi (2011) Rendvédelmi füzetek

³⁷ Kinderman, P., Dunbar, R., Bentall, R.P. (1998) Theory-of-mind deficits and causal attributions.

bántalmazott(nak tartott), de nem RA csoport teljesítménye nem tért el a kontrollcsoportétól. Fogarasi szerint a másodrendű szint diszfunkciója az érintett személyek körében az impulzív agresszió kioldódásának közvetlen oki tényezője lehet.

Hogy miért éppen a másodrendű intencionális szintű mentalizációs folyamat a problematikus?

Legalább két, egyaránt lehetséges értelmezés is adható. Mindkettő a tudatelméleti működés pontatlanságát feltételezi, de az első esetben annak torzult működésmódjáról, míg alternatív javaslatunkban az elméleti deficitjéről beszélhetünk.

Blair (2003) veti fel, hogy az ún. "elfogult ellenségesség-tulajdonítás" – a torzulás – jellegzetes kognitív sémája kapcsolatban állhat a reaktív agresszivitással. Amennyiben helytálló lenne e magyarázat, az egyszer s mind azt is jelentené, hogy minden bizonnyal nem csak a másodrendű intencionális szintre korlátozottan jelenik meg az attribúciós torzítás, ám vélhetően a Fogarasi által használt tudatelméleti működést tesztelő eljárás annak sajátosságai révén e zavar pusztán ott érhető tetten.

Ezzel szemben, ahogy azt Fogarasi³⁸ kifejti, a bántalmazó "másik rosszindulatú szándéka traumatizáló elképzelésének elkerülése (Fonagy és mtsai 2003) azon helyzetekben lehetett a leginkább kritikus, amikor még gyermekként azt kellett megtapasztalniuk, hogy a másik azért viszonyul hozzájuk traumatizáló módon, mert nekik, a gyerekeknek rosszindulatú mentális tartalmakat tulajdonított. Ennek felismerése másodrendű intencionális szinten megvalósuló elméleti-funkciót igényel. Elképzelhető, hogy az ilyen vagy hasonló gyermekkori, traumatikus tapasztalatokon átesett személyek a később jelentkező konfliktusterhelt helyzetekben a törekeny én-integritást súlyosan fenyegető lehetőségként élik meg azt, hogy a másik rájuk vonatkozó metareprezentációt alkothat, melyet, ha a másodrendű intencionális szintet érintő blokkon "áttör", olvasniuk kellene: márpedig korábbi tapasztalataik alapján minden bizonnyal ott lappanghat bennük a félelem, hogy ekkor elkerülhetetlenül valamely kínos, az én számára elviselhetetlen tartalmakkal lennének kénytelenek szembenézni. A veszélyhelyzet elhárítása, a vélt vagy valós fenyegetés kiküszöbölése viszont a reaktív agresszió kiváltásának egyik jól ismert, közhelyszerű oka."

Jelen vizsgálat célja tehát annak eldöntése, hogy a fogvatartotti reaktív agresszor alcsoport tagjainál talált, lényegesen kizárólag a másodrendű intencionális szintet érintő elméleti diszfunkció hátterében vajon

³⁸ Fogarasi (2011) Rendvédelmi füzetek, RTF, 9. o.

- az elfogult ellenségesség-tulajdonítás (EET), vagy
- a körülírt elméleti deficit, azaz, a másodrendű intencionális szinten zajló tudatelméleti működés nem érvonatkozású, de érzelmeket mozgósító helyzetekben történő kikapcsolása, gátlása áll-e.

A kérdés eldöntésének elve a következő volt: amennyiben a kérdéses, másodrendű intencionális szintű tudatelméleti funkció romlásának hátterében az EET húzódik meg, úgy a másodrendű szinthez kötődő működési zavar együtt kel járjon olyan, az EET-t előhívni képes mentalizációs torzításokkal, amelyek ugyanakkor nem kötődnek a másodrendű szintű tudatelméleti működéshez. És fordítva: amennyiben nem az EET-re vezethető vissza a szóban forgó romlás, akkor a másodrendű szintű tudatelméleti működés és annak hibái, valamint az EET egymástól függetlenek maradnak. Utóbbi előfordulása természetesen nem bizonyítaná a deficit (gátlási) hipotézist, de – legalábbis a torzulási elképzeléshez képest – azt továbbra is mint lehetséges értelmezést tarthatnánk számon.

Fentieket operacionalizálva lényegében az IMT tudatelméleti működést vizsgáló teszt másodrendű intencionális szintet megcélzó kérdéseire adott helyes, illetve helytelen válaszok, valamint az ugyanezen teszthez kapcsolódó, az EET-t előhívni képes kérdésekre adott hibás vagy helyes válaszok együtt járásának szorosságát állapítjuk meg.

Az eljárások bemutatása előtt azonban szót kívánok ejteni a kora abúzusnak történt kitettség két további, a mentalizációra súlyos hatást gyakorló következményéről.

3.5 Az elfogult ellenségesség- tulajdonítás

Az elfogult ellenségesség-tulajdonítás (EET) a mentalisztikus torzítás egyik olyan esete, amikor a személy alaptalanul rossz szándékot feltételez egy másik ember cselekvésében. Fontos kiemelni, hogy az EET-hez feltétlenül szükségesek az első személyre irányuló történések. Emellett az EET közelebb áll a reaktív agresszióhoz, mint proaktív társához¹⁶ és általában a korai bántalmazás elszívásával áll kapcsolatban. Az EET-t könnyű bemutatni egy egyszerű példa segítségével. Személyünk –akinek elfogult ellenségesség-tulajdonítása van – egy igen zsúfolt buszon utazik. Egyik utas társa a kanyarodás miatt oldalba löki. Személyünk azonnal arra gondol, hogy utastársa direkt, szándékos taszította oldalba. Azonban, ha ez a jelenet úgy játszódik le, hogy ő nem vesz részt benne, akkor igen helyesen

teljesen véletlennek, egy balesetnek fogja értékelni a történeteket. Mindez azt feltételezi, hogy az elfogult ellenségesség-tulajdonítás személyes érintettséget feltételez.

Évek óta köztudott és bizonyított, hogy az ellenséges, bántalmazó környezetre adott válasz általában a reaktív agresszió vagy a depresszió. Feltételezik, hogy a korai bántalmazásnak köszönhetően a reaktív agresszorok az elfogult ellenségesség-tulajdonítással „védekeznek”, mint egy ugrásra készen várják az ellenséges benyomásokat. Ezért fordulhat az elő, hogy egy ártatlan, semmilyen ártó vagy káros szándékot nem tartalmazó cselekvés vagy mozzanat ilyen agressziót válthat ki, illetve, hogy EET miatt eleve bántó szándékként fogja fel ezeket a reaktív agresszor. Mayes megfogalmazása szerint: „... a korán elszenvedett traumatikus tapasztalatok hatására később, valamely stresszhelyzettel történő találkozás esetén egy sajátos átkapcsolás megy végbe, melynek során a komplex kognitív feldolgozást, és ezen keresztül a stresszel való megküzdést szociális viselkedésformák segítségével biztosító prefrontális szabályozás azonnal átvált egy ősből, primitívebb, automatikus reakciók kivitelezését szolgáló neurális rendszerre”³⁹. Azaz: előtérbe kerülnek a lehetséges következményekkel nem számoló, impulzív viselkedésformák, így a reaktív agresszió is.

Általában az előzőekben vázolt folyamat azonban kívül esik a mentálisztikus történéseken. Blair szerint a korai bántalmazást elszenvedett emberek esetében az ilyen kétértelmű helyzetek megítélésében nem biztos, hogy szerepet játszik a korai bántalmazás, erre bizonyíték meg nem született. Ahogy ő fogalmaz: „ez mindössze szubjektív élményháttérként értelmezhető”.

Azonban nem zárja ki ennek az ellentétjét sem, miszerint az EET igenis oki szerepet tölt be az agresszív cselekedetek megjelenésében. E szerint az agresszív megnyilvánulásokat az EET váltja ki a reaktív agresszorokból.

3.6 Személyiségzavaros reaktív agresszor és a mentalizáció

Dolgozatomban eddig a RA-ok egész populációját érintő diszfunkciónál számoltam be. Ezt követően szót kívánok ejteni a reaktív agresszorok egy speciális csoportjának deficitjéről. Ez az alcsoport nem más, mint a személyiségzavarral küzdő RA-k csoportja. Elsősorban háromféle személyiségzavar került a kutatók látókörébe az évek során:

³⁹ Mayes, L. C. (2000) A developmental perspective on the regulation of arousal basis. *Semin. Perinatol.*,

1. az antiszociális személyiségzavar nem pszichopátiás formája (ASDP)
2. a borderline (BPD)
3. valamint ezen kettő kevert formája (ASDP/BPD)

Blair⁴⁰ adatai szerint a börtönökben fogvatartott személyek 80 %-nál jelentkezik antiszociális személyiségzavar is. Az antiszociális személyiségzavarnak további két formáját különböztetjük meg: a pszichopátiás és a nem pszichopátiás személyiségzavar. Ezek közül a második tipikusan reaktív, míg az első inkább proaktív agresszorokra jellemző. Blair kutatásai alapján a börtönlakók közül nagyjából 30 % pszichopata, míg a nem pszichopata, de antiszociális személyiségzavarban szenvedők aránya 50 %.

Megegyező vonás a három antiszociális személyiségzavarban a már korábban említett érzelmi vakság, azaz az érzelmi állapotok helyes felismerésében megmutatkozó nehézség. Ezen túl képtelenek a meleg, sőt a hideg empátiára is, akár ASDP, akár BPD vagy e kettő keverékétől szenvedő személyről legyen szó.⁴¹ Bateman és Fonagy közel tíz éve kijelentette: „az antiszociális személyiségzavarban szenvedők mentalizációs képessége abnormális. A borderline személyiségzavarban szenvedőkkel együtt mások szándékait félreértelmezik, abból mindig rosszindulatot feltételeznek.”⁴²

Az agy azon részei (mediális prefrontális kéreg, parieto-temporális csúcs, temporális pólusok) egy olyan hálózatot alkotnak, mely éppen azokban a mentalizációs feladatokban aktív, amely feladatokkal a BPD-eknek nehézségeik vannak. Bizonyítékot találtak a(z):

- mások arckifejezéseinek értelmezésének félreértésére (érzelmi vakság),
- saját érzelmeikre való odafigyelés nehézségeire (figyelmi funkció deficitje),
- szociális megbízhatóság megítélésének zavaraira,
- morális ítéletek meghozatalának nehézségeire (szándéktulajdonítás zavara).

Fonagy és Bateman (2008)⁴³ újabban egy figyelemre méltó pszichodinamikai folyamatot írt le, mellyel az ASPD/BPD komorbid személyiségzavarban szenvedők indulati bázison

⁴⁰ Blair, R. J. R. (2003) Did Cain Fail to Represent the Thoughts of Abel Before he Killed Him? The Relationship Between Theory of Mind and Aggression.

⁴¹ Dolan, M., Fullam, R. (2004) Theory of Mind and Mentalizing Ability in Antisocial Personality Disorders With and Without Psychopathy.

⁴² Bateman, A. & Fonagy, P. (2004). Mentalization based treatment of borderline personality disorder.

⁴³ Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment.

megjelenő, esetenként a brutalitásig fokozódó agresszív megnyilvánulásait értelmezik. Az elképzelés megértéséhez nélkülözhetetlen, hogy az olyan, a pszichoanalízis fogalomtárába tartozó jelenség, mint pl. az "idegen én" megjelenésének korai feltételeivel és körülményeivel megismerkedjünk. Ennek érdekében elsőként a csecsemőkori érzelemtanulás folyamatát szükséges röviden áttekintenünk.

Fejlődés-lélektani szempontból a döntő mozzanat a tudatos érzelmek megjelenése. Az ehhez elvezető lehetséges történetekről a talán legkidolgozottabb elképzelés az ún. a szülői érzelemtükrözés szociális biofeedback modellje⁴⁴. Kindulópontja szerint a babák eleinte még nem képesek az érzelmek tudatos átélésére. A szülők – elsősorban az anya – azonban képesek arra, hogy a csecsemő által kifejezett érzelmekre reagáljanak, melynek egyik legfontosabb összetevője az, amit érzelmi visszatükrözésnek nevezünk. Lényege, hogy a szülő a baba által megjelenített érzelemre, azonnal a kifejezett érzelemnek megfelelő (hasonló) mimikai és vokális szülői válasszal reagáljon. Tehát a gondozó a baba számára mintegy megjeleníti, visszatükrözi, érzékelhetővé teszi a csecsemő által nem tudatosan átélt érzelmeket. Sokszori ismétlődés esetén, biofeedback eljárásokhoz hasonlóan ez esetben is egy, addig a tudat számára érthetetlen, érzelem lassacskán önállóan érzékelhetővé és differenciálttá válik. A csecsemőben fokozatosan tudatosul, hogy számára felerősített és visszatükrözött érzelmeik valóságban a saját belső állapotjegyei. Fokozatosan megtanulja, hogy mely állapotjegyekhez milyen érzelmek párosulnak, ezen kívül azt is, hogy ezeknek az érzelmeknek mi a forrása. E bonyolult tanulási mechanizmus segítségével innentől kezdve a csecsemő már képes lehet az érzelmek tudatos – egymástól elkülönülő – átélésére.

Amiért ebben a témában érdekeltté válik a visszatükrözés megvizsgálása, az a következő kérdés: a csecsemő honnan tudja, hogy a visszatükrözött érzelem, amelyet szülei jelenítenek meg, az nem a szülő saját érzelme, hanem az övé? Ezt a kérdést oldja meg az ún. jelöltségi hipotézis. Amennyiben az érzelmet valóságként, a maga természetes formájában tükrözné vissza a gondozó, úgy azt valóban csak a tükröző érzelmeként foghatná fel a csecsemő, hiszen azt már megtanulta, hogy a gondozó saját érzelmi állapota milyen érzelmek kifejezésekkel jár együtt. Így a valóság-hű érzelem-visszatükrözés téves, hamis érzelemtulajdonítást eredményezne. De, ha a visszatükrözött érzelem az eredetihez ugyan hasonló, és ezért a baba számára érezhető, hogy nem ugyanolyan, akkor a téves attribúció veszélye nem áll fenn. A gyakorlatban mindezt a visszatükrözött érzelmek eltúlzott, karikírozott sajátosságával oldják

⁴⁴ Gergely György-John S. Watson: A szülői érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje: a csecsemő érzelmi öntudatra ébredése és az önkontroll kialakulása. (1998)

meg. A szülő önkéntelenül is "megjelöli" az általa megjelenített érzelmet: érzékelhetővé válik, hogy éppen most nem a saját érzelmeit fejezi ki – hanem a gyermekét. Ha a gondozó nem így tükrözi vissza a gyerek érzéseit, vagy érzelmileg szélsőségesen elhanyagolja, akkor ez traumatikus, dezorganikus hatáshoz vezet. Rossz anyai visszatükrözés esetén ahelyett, hogy saját érzelmeit felismerné a gyermek, az anya által átérzett érzelmeket sajátítja el. Például, ha a gyermek éhes és az anya dühös, nem lesz képes tudatosítani magában a helyes érzést. A gondozó érzéseit sajátítja el. Ennek hatására teljesen téves elképzelést kezd élni a gyermek, a másik érzelméről fogj azt hinni, hogy az a sajátja. Ez a folyamat oda vezet, hogy nem tudatosul benne, mit él át, mit érez. Helyette a gondozó személyét, annak mentális tartalmait fogja sajátjaként megélni. Ezt a jelenséget a pszichoanalízis úgy hívja, hogy idegen én. Ilyenkor az elszenvedő nem jön rá, hogy az érzelmei nem a sajátja. Amennyiben a gyermek a sajátjaként megélt, de valójában a másik, rá irányuló, elviselhetetlen tartalmú érzelmeivel, tendenciáival azonosul, ezektől az élményektől azonnal szabadulnia kell. Ennek módja, hogy projektív mechanizmusokon keresztül bele- vagy visszavetíti a másikba az elviselhetetlen, fenyegető énállapotait, az idegen ént. A pszichoanalitikusok ezt a lelki folyamatot projektív identifikációnak nevezik. Ha az identifikáció tárgya traumát okozó, ezen belül bántalmazó gondozó, akkor a bántalmazó, traumatizáló hatású idegen én elviselhetetlen állapotot eredményez. Olyannyira, hogyha ezeket az érzelmeket nem tudná kivetíteni valaki másra, abba a szó szoros értelmében akár bele is halhatna. Ezt a bántalmazó, gyilkos, megszégyenítő ént úgy sikerül stabilan kivetíteni, ha az idegen ént "hordozó" másik személyt folyamatosan kontrollálja, manipulálja. Ha ez sikerül az egyénnek, akkor érzi magát biztonságban, melyet tehát a kontroll alatt tartott, az idegen ént hordozó másik felett állás, a nárcisztikusan megélt "felsőbbrendű" státusz élménye tesz számára lehetővé⁴⁵. Azonban, ha ez a stabil állapot megbomlik, bekövetkezik a katasztrófa. A dezorganizált személy megint azonosul a „szörnyeteggel”, az idegen énnel. A szerzőpáros által leírt mechanizmus a következő:

A bántalmazott személy elveszíti a kontrollt a másik felett, akire kivetítette az idegen ént. A kontroll elvesztése többféleképpen valósulhat meg. Íme néhány, Fonagyék által leírt lehetőség: börtönben a kontroll alatt tartott személy nem lép félre, amikor vele szemben a kontrolláló személy jön a folyósón, így ez utóbbi kénytelen kitérni az útból; hétköznapi módon ránéz valaki; túlságosan empátikusan, megértően viszonyul az idegen én hordozója a kontrolláló személyhez.

⁴⁵ Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment.

Ez utóbbi eshetőség a kontrolláló számára azt sugallja, hogy a másiknak van lelke, érzése, hogy a másik egy tőle különálló személy, ahelyett, hogy csak azt akarja, gondolja, érezze, és csinálja, amit ő, a kontrollt gyakorolni kívánó személy akar tőle. Így viszont az idegen én hordozója kicsúszik az irányítása alól.

Mindegyik felsorolt esetben a közös és ezért fenyegető momentum a tekintély elvesztésének lehetősége, és az e miatt érzett szégyen élménye.

A kontrollvesztés így szégyent és félelmet generál, a személy az idegen én visszatérésétől retteg, hogy újra át kell élni azt a szörnyű érzést, hogy bántalmazójának érzéseit tulajdonítja magának. Ez a félelem aktivizálja a kötődési rendszert. Újabban feltárták, hogy ha a kötődési rendszer aktív, az legátolja a tudatelméleti képesség működését⁴⁶. Mivel a kötődési rendszer aktivizálódik, a mentalizáció átmenetileg kikapcsol, amely viszont a belső állapotok felett gyakorolt kontroll elvesztését eredményezi. A személy saját magának válik kiszolgáltatottjává, és az idegen én tényleg visszatér. Elviselhetetlen megalázottságot, szégyent, fájdalmat érez. Ezen a helyzeten csakis a másik felett gyakorolható totális kontroll azonnali visszaszerzése révén tud szabadulni. Bateman és Fonagy szerint mindezt a másikkal szemben alkalmazott, sokszor a brutalitásig fokozódó fizikai agresszió kioldása teszi lehetővé. Tehát az egész személyiséget előntő szégyenélménytől, a talajvesztéstől, a bántalmazó idegen én visszatérte miatt sajátként átélt, esetlegesen gyilkos indulatoktól való azonnali szabadulás sürgető kényszere vezethet – paradox módon – akár az indulatvezérelt gyilkosság elkövetéséig. Tehát az egész mechanizmus kulcsfontosságú pontja a kontrollvesztés, valamint a mentalizáció átmeneti működésképtelensége.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a RA különösen súlyos eseteit megjelenítő populációját testesíti meg az ASPD/BPD komorbid személyiségzavar. Mentalizációjuk sérüléseit most már összefoglalhatjuk:

- érzelmi vakság⁴⁷

- a másik személy motívumainak félreértelmezése⁴⁸ (a szándéktulajdonítás torzulása) – a másik felett gyakorolt kontroll megtartása esetén,

⁴⁶Bartels, A., Zeki, S. (2004). The neural correlates of maternal and romantic love.

⁴⁷ Bateman, A. & Fonagy, P. (2004). Psychotherapy for Borderline Personality Disorder: mentalization-based treatment

⁴⁸ Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment. *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 64(2) 184. o

- a mentalizáció átmeneti, pillanatnyi kikapcsolása – kontrollvesztés esetén.

Látható, hogy az említett dramatikus csoportba tartozó személyiségzavar-formák alá sorolható indulati agresszor személyek messze szélesebb körű, a mentalizációt érintő sérülésekkel írhatók le, mint amit akár a "szerzett" RA-vonást felmutató orbitofrontális lézió átesett betegek, akár a sine morbo indulati agresszor személyek esetében feltártak. Nem véletlenül fogalmazott úgy Bateman és Fonagy, mely szerint "(A)z erőszakhoz vezető közös út a mentalizációs képesség pillanatnyi gátlásán keresztül vezet"⁴⁹.

⁴⁹ Fonagy, P. & Bateman, A. (2006). Mechanism of change in mentalization based treatment of borderline personality disorder.

IV. A tesztek

4.1 A személyek

A kutatás során összesen 60 fogva tartott által szolgáltatott adatokat használtam fel. A 60-ból azonban csak 44 személy által megadott adatokat tudtam felhasználni, mivel a maradék 16 személy nem bizonyult RA-nak, így azokkal a többi tesztet nem töltöttem ki. A személyek közül mindenki kivétel nélkül férfi volt, 25-30 év közöttiek. A büntetés-végrehajtási intézetet külön kértem, hogy ha lehetséges, olyan elítélteket válasszon ki a tesztek alanyául, akik valamilyen erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt töltik büntetésüket, illetve ilyen fajta bűncselekmény elkövetése miatt vannak előzetes letartóztatásban. A résztvevő személyek közül mindenkinek nyilatkoznia kellett írásban arról, hogy megértette a vizsgálat célját és tudomásul veszi, hogy az eredményeket névtelenül fogom felhasználni, tehát senkinek nem fognak sérülni a személyiségi jogai. E nyilatkozat megtétele miatt is nagyon fontos volt, hogy a férfiak mindegyike tudjon írni-olvasni és ne legyen analfabéta. A tesztek feloldolgozása végén kiderült, hogy hét személy felelt meg minden kritériumnak.

Életkor	n=44 ; átlag= 24.5
Iskolai végzettség	n=44 ; átlag= 8.88
Raven nyerspontokra	n=44 ; átlag= 28.77

4.2 A vizsgálat

Az elmúlt fél év során kétszer jártam a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben Szolnokon, hogy a korábban felsorolt és ellemzett tesztek kitöltessem az elítéltekkel, illetve az előzetesben lévőkkel. Mindkét alkalommal önként jelentkező, írni-olvasni tudó, 35 évnél nem idősebb férfi rabok hajtották végre a vizsgálatot. Külön kérésem volt, hogy ha lehetséges különös agresszív vagy olyan cselekményért elítélt személyek jelentkezését várom. Ebben a kérdésben a börtön teljes mértékig a segítségemre volt, semmilyen akadályt nem állított elém.

A vizsgálat mindkét alkalommal (a szokásos bemutatkozás és a vizsgálat bemutatása után) azon lapok kitöltésével kezdődött, melyen a börtönlakók aláírásukkal bizonyították, hogy

önként jelentkeztek és a vizsgált célját teljes egészében megértették. Az elítélteket úgy ültettem le a teremben, ahol a vizsgálat folyt, hogy azok egymással beszélgetni ne tudjanak, illetve egymás tesztjeit ne is lássák. Mindkét alkalommal felhívtam a figyelmüket arra, hogy a tesztek kitöltése egyénileg történik, és mivel (például a CECA-nál) a saját élményeikre, vélekedésükre vagyok kíváncsi, ezért nem is szabad, hogy egymásról írják le a válaszokat. Ennek mindkét esetben sikerült eleget tenni.

Alkalmanként 30 elítélttel hajtottam végre a vizsgálatot, és őket is két 15 fős csoportba osztottam (csak így tudtam biztosítani az önálló, zavartalan munkát). Az első teszt a NOBAG volt. Miután ezt kitöltötték, én gyorsan kijavítottam, és az ismertetett eljárás szerint, aki nem felelt meg reaktív agresszornak, annak megköszöntem a munkáját. Ez általában azt jelentette, hogy a csoport létszáma a felére csökkent. Ezt követte a Raven-féle IQ teszt kitöltése. Azt, hogy az IMT-t vagy a CECA-t töltötték-e ki előbb, azt a véletlenre bíztam.

4.3 A tesztek (vizsgálati eszközök)

A eljárás során négyféle tesztet töltöttek ki a vizsgált személyek. Az első teszt az intelligencia mérését szolgálta, erre a célra pedig Raven Progresszív Matricák tesztjét alkalmaztam. Az elméleti részt az IMT tesztrel mértem, a reaktív agressziót a NOBAGGAL, míg a gyerekkori bántalmazottságra (fizikálisan és szexuálisan is) a CECA kérdőívvel kérdeztem rá.

CECA

A CECA olyan kérdőív, mely négy részből áll. Az első részben a gyerekkori tapasztalatokra (17 éves korig bezáróan) kérdez rá, azon belül is a vizsgált személy édesanyjához fűződő kapcsolatára. Ezt követően a teszt ugyanazokat a kérdéseket teszi fel, csak azok már az édesapára vonatkoznak. Maga a teszt egy kérdéssel indít – a rövid eligazítás után – „Az alábbiak közül kit tart anyjának?”. A kérdésre ötféle lehetséges válasz adható, a válaszból pedig következtethetünk a személyben kialakult anyára, illetve a apaképre. Egy emberről nagyon sok dolgot elárul, hogy kit tart anyjának/apjának, ha tart egyáltalán valakit annak. Ez nagyon sokszor magyarázatot adhat olyan problémákra, amelyek csak később jelentkeznek. Deviáns viselkedés (alkoholizmus, öngyilkosság, hiszen nem találja a helyét a világban, nincs egy ember, akihez ragazkodhatna), válások, hiszen ő maga sem tanulta meg, hogy kell

családban élni, és ezért gyakran kudarcba fulladhat a családalapítási kísérlete. Talán a legfontosabb – rendőri szemmel nézve - az, hogy a személynek nincsen kialakult szülői képe, ami gyakran vezethet a családon belüli erőszak megjelenéséhez. Ehhez persze nagyban hozzájárul az is, hogy az elkövetők általában impulzív agresszorok.

Ezt követően a teszt az anyai/apai gondoskodás mértékét méri fel 16 kérdéssel. A 16 kérdés közül azonban csak öt volt számomra is releváns. Ebben a szekcióban egy öt pontos skálán értékelték a vizsgált személyek a különböző állításokat az alapján, hogy mennyire volt igaz rájuk nézve. Az állításokra adott válaszok alapján pontoztam. Az adott válaszok alapján kialakult pontérték alapján: 0-10 pont között nem elhanyagoltnak, míg a 31-40 között elhanyagoltnak számított a vizsgált személy. Standard hiányában a tévedés esélyének minimalizálása érdekében csak a két szélső kvadránsba eső értékeket vettem figyelembe.

A legvégén következett a fizikai, illetve szexuális bántalmazás mérésére szolgáló kérdések. Arra a kérdésre, hogy „fizikailag bántalmazták-e gyerekkorában?”, ha igennel válaszolt az alany, akkor egy pontot kapott, míg ha nemleges választ adott, akkor nulla pontot kapott és a többi kérdésre (ami a fizikai bántalmazást célozta) értelemszerűen nem is kellett válaszolnia. A többi kérdés az esetek gyakoriságára, az elkövetés eszközére, az elszenvedett sérülésekre, illetve a bántalmazó szülő elkövetéskori dühének mértékére kérdezett rá. Minden válasz egy pontot ért és az anya-, illetve apafigurára adott válaszok alapján a magasabb pontértékűt vettem figyelembe. A szexuális bántalmazás mértékét hasonlóan méri a teszt, annyi a különbség, hogy ott hét különböző kérdésre kellett választ adni.

NOBAG

A NOBAG tesztet az agresszió kétféle megjelenési formájáról alkotott nézetek vizsgálatára fejlesztették kiadoleszcensek és fiatal felnőttek számára (30 éves korig). Ezek a reaktív vagy megtorló és a szerzők által „generálisnak” nevezett típusok. A megtorló (reaktív) alskála 12, míg a generális agresszió alskála 8 itemet foglal magában. Az állításokba foglalt agresszív viselkedésekre négy különböző módon lehet választ adni. A válaszok nem sokban térnek el egymástól első ránézésre, de az értelmük nagyon fontos különbségeket rejt magában. Az ítéletek fel negatív, míg másik fele pozitív megfogalmazású. A teszt javítása a következő módon történt. Az állításokra adott válaszok alapján pontoztam 0-tól 3-ig. A vizsgált személy

akkor bizonyult reaktív agresszornak (RA), ha mind a két skálán kapott értékeinek súlyozott átlaga ($[\text{Megtorló alskála átlaga} + \text{GEN alskála átlaga}] / 2$) legalább egy szórással meghaladta a szóban forgó minta súlyozott átlagát. Így az átlagot 1 szórással meghaladó érték = 1,286. Például, ha a megtorló alskálán kapott pontok összege 24 (a megtorló érték átlaga 2), míg a generális alskálán elért pontok összege 12 (ezen pontok átlaga 1), akkor ha a kettőt összeadjuk az eggyel, majd pedig elosztjuk kettővel 1.5-et kapunk. Ez természetesen nagyobb, mint 1,286, így a vizsgált személy reaktív agresszornak tekinthető.

Bár a szerzők értelmezése szerint a NOBAG teszt két alskálája közül értelemszerűen a Megtorló agresszió alskála lenne hivatott az elnevezéséből következő jellemző mérésére⁵⁰ (Huesmann, Guerra, Miller, & Zelli 1992), ám a Generalizált agresszió alskála tételeinek tüzetesebb elemzése azt támasztja alá, hogy azok éppen úgy a reaktív agresszió kifejezettségi szintjének meghatározásához járulnak hozzá. Egy Fogarasi-féle kutatásban az alskálák mintán belüli korrelációja igen magas értéket vett fel: $r = 0,745$; $p < 0,01$. A skálák együttesének konzisztenciája (Cronbach- $\alpha = 0,830$) pedig meghaladta az elvileg egymástól független két fő alskála értékeit is (Megtorló agresszió alskálára Cronbach- $\alpha = 0,782$; Generalizált agresszió alskálára Cronbach- $\alpha = 0,777$). A szerzők ugyanakkor nem definiálták közelebbről ez utóbbi alskála produkció-felületét. Minderre tekintettel kutatásunkban nem kezeltük egymástól elkülönülten a két alskála adatait, hanem azok súlyozott átlagára alapoztunk.

IMT

Az IMT teszt általunk használt verziója négy rövid, könnyen memorizálható történetet foglal magába. Egy történet felolvasása után a vizsgált személyeknek egy, a történethez tartozó, és arra vonatkozó kérdéssorra kell válaszolniuk. Minden történetet csak egyszer olvasunk fel. Minden történethez kétféle kérdés csoport tartozik, az egyik a történet megértését és pontos felidézését ellenőrző kontrollkérdések köre, míg a másik az elemeteóriához kapcsolódik. Ha a személy valamely történet kapcsán egynél több hibát vét a kontrollkérdések terén, akkor a szóban forgó történet esetében az elmeteóriára vonatkozó válaszokat már nem dolgoztuk fel hiszen erősen feltételezhető, hogy a vizsgált személy nem értette meg az adott történetet. A tudatelméleti funkcióra irányuló kérdések az első rendű intencionális szinttől elkezdve egészen a negyedik szintű intencionális szintig valamelyik szintet implikálja, így magasabb

⁵⁰ Huesmann, L. R., Guerra, N. G., Miller, L., & Zelli, A. (1992). The role of social norms in the development of aggression.

rendű elmélet-elmélet-működést is vizsgál a teszt. (A harmadik történet csak kontrollkérdéseket tartalmazott, így azt nem használtam fel.)

A mentálisztikus funkciót firtató kérdések az alapvető intencionális kategóriák közül a szándék- és vélekedéstulajdonítás működését célozzák meg. Minden kérdésre egy-egy válaszalternatíva közül kell kiválasztania a helyeset a vizsgálatban résztvevőnek.

Az IMT azonban eredeti formájában nem alkalmas eszköz a kutatásunkban felvetett probléma megközelítésére. Emlékeztetőül, az ún. Elfogult ellenségesség-tulajdonítás (EET) Blair által megfogalmazott, torzító szándéktulajdonításokat feltételező tudatelméleti működési módja csak első személyű, az ént közvetlenül érintő (fenyegető vagy frusztráló) történetek kapcsán aktivizálódhat. Az IMT történetei viszont harmadik személyben íródtak. A kutatói feladat így adott volt: az eredeti megfogalmazásokat első személyűekké kellett alakítanunk. Mindezt úgy érthetjük el, hogy az egyes történetek főszereplőinek nevét elhagyva, azokat mindenhol az „Ön”- kitételére cseréltük le. (Pl. az „X azt gondolta, hogy Y rosszat akar neki”- forma helyett az „Ön azt gondolta, hogy Y rosszat akar Önnek” nyelvi alakra változtattuk.) Eképpen a vizsgált személyek elkerülhetetlenül azonosították magukat a főszereplők alakjaival. Ennek révén a főszereplőket ért kellemetlen, fenyegető vagy frusztrációt megtestesítő hatásokat a megfogalmazásból fakadó értelmezési kényszer eredményeképpen önmagukra kellett, hogy vonatkoztassák. Ezek után, az első személyű átélés lehetővé teszi, hogy amennyiben valamely vizsgált személy a kritikus szituációkban hajlamos az elfogult ellenségesség-tulajdonításnak megfelelő szándéktulajdonítási mentálisztikus torzításra, az a releváns kérdésekre adott válaszok alapján azonosíthatóvá váljon.

Összesen három kérdés segítségével kontrolláltuk az elfogult ellenségesség-tulajdonítás előfordulását. Ezek közül kettő már az eredeti IMT-nek is részét képezte, természetesen harmadik személyű megfogalmazásban. A harmadik, szintén az elfogult ellenségesség-tulajdonításra kritikus kérdést magunk illesztettük be az eredeti itemek közé. Mivel kutatásunk során bizonyítékot kívántunk szerezni arra, hogy a korai bántalmazásokat elszenvedett és egyúttal reaktív agresszor személyeknél egy megelőző kutatás során tapasztalt mentálisztikus diszfunkció háttérében álló két, egyaránt lehetséges értelmezési lehetőség, így a másodrendű intencionális szinten zajló tudatelméleti működés zavara vs. az elfogult ellenségesség-tulajdonítás közül vajon melyik bír nagyobb magyarázó erővel, az elfogult ellenségesség-tulajdonítást célzó kérdéseket élesen el kellett választanunk az alternatívát jelentő másodrendű intencionális szinten zajló tudatelméleti folyamatokat kontroll alatt tartó

kérdésektől. Ezért a három elfogult ellenségesség-tulajdonítás kérdés közül kettő az első rendű, egy pedig a harmadik rendű intencionális szinten zajló mentálisztikus folyamatokat mozgósított. A releváns kérdések az alábbiak voltak:

1. Az első történethez kapcsolódva, első személyű alakra átfogalmazva, az IMT-ben is szereplő kérdés:

a) Ön azt gondolta, hogy Judit azért hiszi azt, hogy Ön azt akarja tőle, hogy tudja meg, mit tenne Sára, mivel Judit szerint Ön egyedül csak Sárával akar szórakozni menni.

b) Ön azt gondolta, hogy Judit azért hiszi azt, hogy Ön azt akarja tőle, hogy tudja meg, mit tenne Sára, mivel Judit szerint Ön mindkettőjükkel akar szórakozni menni.

A kérdés a harmadrendű intencionális szintet célozza: válasza során a vizsgált személy a történetbeli önmagának kell, hogy tulajdonítson egy olyan metareprezentációt ("azt gondolom, hogy a történetbeli énem azt gondolja... elsőrendű intencionális szint), mely Juditnak tulajdonít egy olyan metareprezentációt (másodrendű intencionális szint), amely arról szól, hogy Judit vajon milyen szándékot tulajdonított a főszereplőnek (harmadrendű intencionális szintű mentálisztikus funkció). Hibás válasz esetén a vizsgált személy Juditról rosszindulatot feltételez, azaz elfogult ellenségességet tulajdonít Juditnak.

2. A második történet kérdései közé illesztve, általunk konstruált, az IMT-ben nem szereplő, új kérdés:

a, Főnöke, a zöldséges, már régtől fogva meg akart szabadulni Öntől.

b, Főnöke, a zöldséges, nem akart már régtől fogva megszabadulni Öntől.

Ez a kérdés valójában az elsőrendű intencionális szinten zajló mentálisztikus folyamatokat mozgósítja, hiszen a vizsgált személy a szereplő „én” kihagyásával, közvetlenül reprezentálja a főnököt, illetve annak vélekedését („én, mint a vizsgálatban részt vevő személy azt gondolom, hogy a főnököm azt gondolja”...). Ha a második intencionális szintre vonatkozna a kérdés, annak megfogalmazása pl. a következő lehetne: Ön szerint a főnöke, a zöldséges, már régtől fogva meg akart szabadulni Öntől.

3. Mint már említettem a harmadik történetben nem szerepel elfogult ellenségesség-tulajdonítást kontrolláló kérdés. Az utolsó történet elfogult ellenségesség-tulajdonításra kritikus kérdése, az előző kérdéshez hasonlóan szintén az elsőrendű intencionális szintet célozza. Hibás válasz esetén (szintén az előzőekhez hasonlóan) egy nem helyénvaló

rosszindulatot feltételez a történetben szereplő Henrikről.

- a, Henrik azt gondolta, hogy Ön a Tél utcában találja a postát.
- b, Henrik azt gondolta, hogy Ön a Kód utcában találja a postát.

Első rendű, hiszen az ezt megelőző kérdéshez hasonlóan itt sem kell a vizsgált személynek saját magát reprezentálnia (elképzelnie), hanem Henriket kell reprezentálni és azt, hogy vajon ő mindig gondolhat. Ha a személyünk elrontja ezt a kérdést, azzal azt feltételezi, hogy Henrik szándékosan vezette őt félre. Ez természetesen nem igaz és elfogult ellenségesség-tulajdonítást mutat. Azonban ahhoz, hogy ez igaz legyen, és ne a történet hiányos megértéséből fakadó félreértelmezésről legyen szó, a kérdőívben feltett egyik kontroll kérdésre a vizsgált személynek helyesen kell válaszolni. A releváns kontrollkérdés alternatívái az alábbiak voltak:

- a, A postahivatal a Kód utcából a Tél utcába költözött.
- b, A postahivatal a Tél utcából a Kód utcába költözött.

A helyes válasz a 'b' verzió.

Amint azt már jeleztük, az IMT másod rendű intencionális szintet célzó szövegelemei és az ezekre vonatkozó kérdések, eltérően a teszt egyéb elmeitől, könnyen mozgósíthatják a másoknak rosszindulatú szándékokat tulajdonító elfogult ellenségesség-tulajdonítást! A tesztben mindössze három kérdés célozza e szintet.

Tehát, összességében három-három kérdés vonatkozott mind a másodrendű intencionális szint, mind pedig az elfogult ellenségesség-tulajdonítás megjelenésének tesztelésére.

Kutatásunk alapvető feltételezése szerint tehát, amennyiben a két függő változó (másod rendű intencionális szintű itemek megoldásai, elfogult ellenségesség-tulajdonítás itemek megoldásai) hibaszámban és hibaszázalékban kifejezett értékei együtt mozognak, az azt jelezné, hogy a másodrendű intencionális szintet involváló kérdések téves megoldásaiért valójában az elfogult ellenségesség-tulajdonítás mechanizmusa tehető felelőssé. És viszont: ha a kontroll alatt tartott két változó mentén a hibázások egymástól függetlenül következnenek be, az a másod rendű intencionális szintű diszfunkció elfogult ellenségesség-tulajdonítástól független pszichodinamikai folyamatainak lehetséges szerepére utalna.

Az IMT feldolgozásának menete:

- Első lépésben megállapítottam személyenként és történetenként a kontrollkérdésekre adott hibás válaszok arányát. Minden kérdőívben öt darab kontrollkérdés volt „beépítve”. A megengedett hibázás pedig egy volt. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált személy a kontrollkérdések közül mindössze egyet ronthat el. Ez bizonyítja, hogy a személy megértette a történetet és képes tudatosan helyesen válaszolni a tudat elméletet célzó kérdésekre is. E kizárási szabály alkalmazása lehetővé teszi, hogy a személyek között a mentális képességeik terén meglévő különbségek ne játszassanak szerepet a tudatelméleti feladatok megoldásában: minden vizsgált személynél kizárólag az általa kellőképpen megértett és feldolgozott történetek, valamint kérdések alkották a vonatkozó adatbázist.
- Ezt követően szintén személyenként és történetenként megállapítottam, hogy a másodrendű szintű intencionalitás kérdéseire, valamint az elfogult ellenségesség tulajdonítás kérdésekre adott válaszokat mely történetek esetében vehetjük figyelembe.
- A személyenként figyelembe vehető „maradék” történetekre vonatkozó kérdések megoldásai alapján mindkét vizsgált változóra személyenként megállapítottam az elkövetett hibák számát és a hibázás arányát.
- Végül a két változóhoz kötődő hibaszám- és hibaszázalék-értékek együtt járásunk szorosságát külön-külön elvégzett lineáris korreláció számításával ragadtuk meg.

Raven

A Raven-féle teszt az intelligencia mérésére jött létre. A vizsgált személyeknek fél óra áll rendelkezésükre kitölteni a tesztet. A teszt kitöltésének menete: minden oldalon található egy valamilyen mintát vagy sorozatot ábrázoló téglalap. A téglalapokból viszont hiányzik egy része, amely megszakítja a mintát vagy a sorozatot. A kitöltő feladata, hogy a felkínált lehetőségek közül a nagy téglalapba illőt helyettesítse be. Természetesen a feladatok egyre nehezedő sorrendben vannak összeállítva. A tesztben összesen 60 pontot lehet elérni, minden jó válasz egy pontot ér.

V. Eredmények

A reaktív agresszió mérésére szolgáló NOBAG-teszt kitöltése után az eredeti 60 személyből kilenc, illetve hét fő felelt meg a feltételnek. Azért lett különböző számú csoport, mert a NOBAG is két részre bontódik, és a teljes teszt alapján mindössze hét fő lett reaktív agresszor. Ha csak a megtorló alskála adatait vettem volna figyelembe, akkor ez már kilenc főt jelentene. Kutatásaim szerint az, hogy a kilenc főből ketten nem felelnek meg mindkét rész elvárásainak, nem jelent problémát, ezeket a személyeket akkor is reaktív agresszornak tekintettem, ha csak a megtorló alskála szerint bizonyultak annak.

Az első táblázat a kilenc, illetve a hét személy százalékos hibáit mutatja az IMT-tesztben. Az egész tesztből azonban csak azokat a kérdéseket vettem figyelembe, ami a második rendű intencionális szintre, illetve az elfogult ellenségesség-tulajdonításra vonatkoztak. Ezek alapján a hibaszázalék átlaga az összes (9) személyre: 20,08% (hibaszám szerint: 0,58 db), illetve az „igazi” reaktív agresszoroknál 23,07% (0,46 db) a másodrendű intencionális szintet mérő kérdések tekintetében. Ha az elfogult ellenségesség-tulajdonítást mérő kérdéseket vesszük figyelembe, akkor az összes személynél 41,6% (0,875 db), míg az RA-knál 47,11% (1,07 db) volt a hibaszázalék.

5.1 Leíró statisztikai eredmények

NOBAG

n=9

IMT

1. összes személyre (n= 9)

2. rendű intencionális szint

hiba%: átlag= 20,08%

hibaszám: átlag= 0,58 db

EET

hiba%: átlag= 41,6 %

hibaszám: átlag= 0,875 db

2. A reaktív agresszorokra (n= 7)

2. rendű intencionális szint

hiba%: átlag= 23,07

hibaszám: átlag= 0,46 db

EET

hiba%: átlag= 47,11

hibaszám: átlag= 1,07

A most következő két táblázat a két csoport összegzett eredményeit mutatja. Minden olyan adatot tartalmaznak, amiket vagy mi kértünk a vizsgálat során, vagy a tesztek által kaptunk meg.

1. NOBAG+Bántalmazottak adatai; 7 fő

	NOBAG	RA	2.r./hsz,%	EET	BÁNT	Raven	kor	isk.vég.
1.	1.705	1,91	0	2 (100%)	I	33	33	8
2.	1,6	1,6	0	0	I	14	19	10
3.	2,45	2,4	0	1 (33%)	I	46	33	12
4.	1,35	1,3	0	0	I	48	25	8
5.	1,55	2,5	0	1 (50%)	I	36	31	8
6.	1,6	1,75	1 (33%)	2 (67%)	I	32	29	8
7.	1,8	2,08	2 (100%)	2 (100%)	28	23	11	9

2. A RA (NOBAGból)+Bántalmazottak adatai; 9 fő

	Nobag	RA	2.r/h.sz%	EET	Bánt.	Raven	kor	isk.végz.
1.	1,705	1,91	0	2 (100%)	I	33	33	8
2.	0,8	1,6	0	2 (100%)	I	25	19	8
3.	0,8	1,6	1 (50%)	2 (100%)	I	43	18	8
4.	1,05	1,83	0	0	I	31	25	8
5.	1,6	1,6	0	0	I	14	19	8
6.	2,45	2,4	0	1 (33%)	I	46	23	12
7.	1,55	2,5	0	1 (50%)	I	36	26	8
8.	1,6	1,75	1 (33%)	2 (67%)	I	32	30	8
9.	1,8	2,08	2 (100%)	2 (100%)	I	28	23	9

5.2 Alapstatisztika

A következő két táblázat a különböző átlagokat, illetve az eredmények által kapott szórást mutatják be a különböző tesztekben kapott eredmények alapján.

1. A NOBAG egésze alapján RA/Bántalmazottak (N=7)

	Összes	Átlag	Szórás
kor	7	27,57	5,381
iskola	2	3,500	2,121
Raven	7	33,86	11,44
NOBAG	7	1,722	0,350
RA	7	1,934	0,429
Int 2%	7	19,00	37,78
Int 2db	7	0,429	0,787
EET %	7	42,86	46,05
EET db	7	1,000	1,000

2. Csak a RA alapján RA/Bántalmazottak (N=9)

	Összes	Átlag	Szórás
kor	9	25,56	6,146
iskola	5	8,600	1,342
Raven	9	32,000	9,513
NOBAG	9	1,484	0,529
RA	9	1,484	0,529
Int 2%	9	1,919	0,342
Int 2db	9	0,444	0,726
EET %	9	55,56	47,17
EET db	9	1,222	0,972

Az utolsó táblázat (egy külön program által összesített) korrelációs eredményeket tartalmaz, melyekről a következő fejezetben fogok bővebben írni.

1. NOBAG+/Bánt. (N=7):	hiba%-ra: r= 0,624	N=5	0,559
	hibadb-ra:r= 0,635	N=5	0,562
2. RA+/Bánt. (N=9):	hiba%-ra: r= 0,532	N=7	0,638
	hibadb-ra: r= 0,551	N=7	0,636

VI. Megvitatás

A dolgozat célját az képezte, hogy a gyermekkorban feltehetően bántalmazott reaktív agresszor személyek sajátos tudatelméleti diszfunkciója hátterében álló lehetséges oki tényezőket ütköztessen. A felfedezni vélt tudatelméleti működést érintő probléma egyformán valószínűen magyarázható egyfelől védekezési célú, gátlási folyamatok előtérbe kerülésével másrészt az információ-feldolgozás torzult, paranoid, rosszindulatú folyamatával. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy e két szóba jöhető oki tényező közül (deficit vagy torzulás) melyik illeszkedik inkább a megfigyelt jelenséghez. A saját kutatásom eredményeit feltöltöttem egy korábban végzett hasonló vizsgálat eredményeivel. A korábbi vizsgálatot Vácon végezték, míg én a szolnoki börtön „lakóival” végeztem el a vizsgálatot. A fenti táblázatokban láthatják az eredményeket. Ezen táblázatok által mutatott értékeket próbálom kiértékelni és végül megfogalmazni, hogy a deficit avagy torzulás állhat-e a jelenség hátterében.

A korrelációs eredmények mindegyike (akár a teljes NOBAG alapján mért RA-kat, akár csak a megtorló agresszorokat vesszük figyelembe) nem szignifikáns mértékűek. Mindamellet azonban meg kell jegyezni, hogy a már említett vizsgálatból származó értékek egyáltalán nem számítanak alacsonynak, sőt, az adott esetben igen magasnak is mondhatóak. Emellett fontos a releváns személyek száma is, hiszen a különböző tesztek által támasztott követelményeknek nem sokan feleltek meg, ami azt feltételezi (tekintve az ugyan nem szignifikáns, de viszonylag magas értékeket), hogy ha több olyan személyünk lenne, aki megfelel a követelményeknek, akkor feltételezhetjük, hogy az ő általuk produkált érték már szignifikáns lenne. E kérdés eldöntése érdekében azonban még több vizsgálatra van szükség.

VII. Bibliográfia

- Allen, J. G., Fonagy, P., Bateman, A.W. (2011) *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Oriold és Társai Kft., Budapest
- Bartels, A., Zeki, S. (2004). The neural correlates of maternal and romantic love. *Neuroimage*
- Bateman, A.W., Fonagy, P. (2008) Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment. *Journal of Clinical Psychology: In Session*
- Bátki Anna (2009) *Örökbefogadott gyermekek érzelemregulációs és reprezentációs fejlődése*. Doktori értekezés
- Blair, R. J. R. (2003) Did Cain Fail to Represent the Thoughts of Abel Before he Killed Him? The Relationship Between Theory of Mind and Aggression. In: Repacholi, B. and Slaughter, V. (Eds.): *Individual Differences in Theory of Mind*. Macquarie Monographs in Cognitive Science. Hove, E. Sussex: Psychology Press.
- Blair, R. J. R., Cipolotti, L. (2000) Impaired social response reversal: A case of "acquired sociopathy". *Brain*
- Dennett, D. C. (1988) *Az intencionalitás filozófiája*. Budapest, Osiris kiadó.
- Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E., and Valente, E. (1995) Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. *Journal of Abnormal Psychology*
- Huesmann, L. R., Guerra, N. G., Miller, L., & Zelli, A. (1992). The role of social norms in the development of aggression. In H. Zumkley & A. Fraczek (Eds.), *Socialization and aggression*. New York: Springer.
- Chisholm, Roderick, 1966, "Brentano's Theory of Correct and Incorrect Emotion"
- Gergely Gy., Nádasdy Z., Csibra G., Bíró S. (1995) *Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban*. Pszichológia.
- Fogarasi M. (2011) *Rendvédelmi füzetek*, RTF

- Fossati, A., Acquarini, E., Feeney, J. A., Borroni, S., Grazioplene, F., Giarolli, L. E., Franciosi, G. and Maffei, C. (2009) Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. *Attachment & Human Development*
- Fonagy, P., Bateman, A.W. (2006) Mechanisms of Change in Mentalization-Based Treatment of BPD. Wiley Periodicals, Inc. *Journal of Clinical Psychology*
- Hornak, J., Rolls, E. T., Wade, D. (1996) Face and voice expression identification in patients with emotional and behavioral changes following ventral frontal damage. *Neuropsychologia*
- Stone, V. E., Baron-Cohen, S., Knight, R. T. (1998) Frontal Lobe Contributions to theory of Mind. *Journal of Cognitive Neuroscience*
- Mayes, L. C. (2000) A developmental perspective on the regulation of arousal basis. *Semin. Perinatol.*
- Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J.G., Bateman, A.W. (2003) The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence. In: *Psychoanalytic Inquiry*
- Gergely Gy. (2003) A cselekvő én (szelf mint ágens) fogalmának kialakulása csecsemő- és kisgyermekkorban, Osiris kiadó
- Fonagy, P., Target, M. (1998) A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. *Thalassa*
- Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J.G., Bateman, A.W. (2003) The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence. In: *Psychoanalytic Inquiry*
- Fonagy, P., Target, M. (1996) Playing with reality I: Theory of mind and the normal development of psychic reality. *International Journal of Psycho-Analysis*
- Hughes, C., Deater-Deckard, K. & Cutting, A. (1999). ‘Speak roughly to your little boy’? Sex differences in the relations between parenting and preschoolers’ understanding of mind.

- Pears, K.C. & Moses, L. J. (2003). Demographics, parenting, and theory of mind in preschoolers
- Macfie, J., Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2001). Dissociation in maltreated versus nonmaltreated preschool-aged children.
- Happé, Frith (1996) The neuropsychology of autism
- Kinderman, P., Dunbar, R., Bentall, R. P. (1998) Theory-of-mind deficits and causal attributions. British Journal of Psychology
- Dolan, M., Fullam, R. (2004) Theory of Mind and Mentalizing Ability in Antisocial Personality Disorders With and Without Psychopathy. Psychological Medicine
- Gergely György-John S. Watson: A szülői érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje: a csecsemő érzelmi öntudatra ébredése és az önkontroll kialakulása.(1998)
- Bateman, A. & Fonagy, P. (2004). Psychotherapy for Borderline Personality Disorder: mentalization-based treatment